

Bachelorwerkstuk Audrey
Noteboren

Begeleider: J. Gijsenbergh

31 maart 2018

Woordenaantal: 9329

ZWARTE VROUWEN IN ACTIE

De actievormen van zwarte vrouwenbewegingen nader beschouwd

Inhoudsopgave

Inleiding.....	2
Status Quaestionis	5
Racisme en falende vrouwenbewegingen: de totstandkoming van de zwarte vrouwenbewegingen	11
Stichting Flamboyant; bewustwording en versterking van de eigen identiteit	14
Netwerk-ZMV; ZMV-vrouwen bovenaan de ladder	19
Landelijke Organisatie van Surinaamse vrouwen; een beweging voor iedereen	24
Conclusie	28
Literatuurlijst	33
Bronnen.....	34
Websites.....	34

Inleiding

De afgelopen twee jaar is Sylvana Simons veelvuldig in het nieuws gekomen. Ze is één van de vrouwen die zich publiekelijk hard maakt voor de strijd tegen racisme, discriminatie en xenofobie. Ook wil ze zich inzetten voor de 'empowerment van vrouwen'.¹ Hoewel Simons ernstige problemen aankaart, kan ze op weinig steun rekenen van het grootste gedeelte van de bevolking. Veel mensen vinden het racisme wel meevallen en zien geen kwaad in praktijken als Zwarte Piet. Tevens zijn veel mensen zich niet bewust van het machtsmisbruik ten opzichte van vrouwen in de huidige maatschappij. Dankzij de #MeToo campagne is hier sinds enkele maanden meer aandacht voor. Deze campagne maakt de samenleving bewust van de misstanden die jegens vrouwen begaan worden en laat zien dat het gedrag waarmee vrouwen te maken krijgen niet geaccepteerd hoeft te worden. Simons zet zich ook in voor deze campagne en probeert zo vrouwen te steunen.

Eigenlijk zou gesteld kunnen worden dat Simons het zwarte feminisme van de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw weer een nieuwe impuls heeft gegeven. De zwarte vrouwenbewegingen kwamen in de jaren tachtig op en streden voor de rechten van zwarte vrouwen en tegen racisme en discriminatie. Simons gaat verder waar de zwarte vrouwenbewegingen in de jaren tachtig en negentig gebleven zijn en heeft een nieuwe politiek partij opgericht, BIJ1. BIJ1 strijdt voor gelijke rechten voor mannen en vrouwen maar ook voor gelijke rechten voor zwart en wit.² Het zwarte feminisme is dus nog lang niet aan haar eindpunt gekomen. Dit moet ook Gloria Wekker gedacht hebben toen zij zich aansloot bij BIJ1 (destijds nog Artikel1). Met Wekker kunnen we een directe verbinding leggen met het zwarte feminisme van de vorige eeuw; ook toentertijd was Wekker al actief binnen de zwarte vrouwenbewegingen en in de strijd tegen racisme.

Dit onderzoek zal zich richten op het zwarte feminisme in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw. In het bijzonder zal gekeken worden naar de verschillende actievormen die zijn ingezet door de zwarte vrouwenbewegingen in Nederland om de positie van de zwarte, migranten en vluchtelingenvrouwen (zmv-vrouwen) te verbeteren. Hoewel de afgelopen decennia wel veel literatuur verschenen is over het feminisme in het algemeen, blijft de literatuur over het zwarte feminisme achter, dit terwijl het zwarte feminisme niet

¹<https://www.nrc.nl/nieuws/2016/05/19/tv-ster-sylvana-simons-gaat-politiek-dekoloniseren-1622634-a612553>, geraadpleegd op 11-1-2018.

² <http://www.bij1.org/programma>, geraadpleegd op 11-1-2018.

goed met het witte feminisme te vergelijken is. In de bundel *Caleidoscopische visies* van Botman, Jouwe en Wekker wordt wel aandacht besteed aan de organisatievormen binnen het zwarte feminisme maar aan de actievormen wordt weinig aandacht geschonken. Een werk dat juist wel aandacht besteedt aan actievormen is de doctoraalscriptie van de socioloog Anneke Posthuma over de Man Vrouw Maatschappij. Deze scriptie focust op actievormen binnen de witte vrouwenbewegingen. Het zwarte feminisme heeft echter een andere doelgroep dan het witte feminisme en zet daarom ook andere actievormen in om de positie van de zmv-vrouwen te verbeteren.

Daar er nog geen onderzoek is gedaan naar de actievormen van de zwarte vrouwenbewegingen, zal gepoogd worden met dit onderzoek dit gat te dichten. Mijn hoofdvraag luidt daarom als volgt: *Op welke manier probeerden stichting Flamboyant, Netwerk-ZMV en de Landelijke Organisatie van Surinaamse Vrouwen de positie van de zwarte vrouw in Nederland te verbeteren in de jaren 80 en 90 van de vorige eeuw en hoe verhielden deze actievormen zich tot de actievormen van de witte vrouwenbewegingen?* De periode die in de vraagstelling gehanteerd wordt, is interessant omdat er in die tijd een nieuwe opleving kwam van het feminisme en met name van het 'zwarte' feminisme. Omdat het zwarte feminisme en haar actievormen niet een op een te vergelijken zijn met de witte vrouwenbewegingen, verdienen de actievormen van de zwarte vrouwenbewegingen extra aandacht. Vaak wordt namelijk gedacht dat het zwarte feminisme slechts een variant is op het witte feminisme, maar uit dit onderzoek zal naar voren komen dat het zwarte feminisme wel degelijk grote verschillen met het witte feminisme kent. Hierdoor zijn ook de actievormen verschillend; beide soorten bewegingen hebben een andere doelgroep en zullen hier dus ook anders op moeten inspelen.

In het eerste hoofdstuk zal er dieper worden ingegaan op de redenen voor de oprichting van de zwarte vrouwenbewegingen in het algemeen. Dit zal gedaan worden door de volgende vraag te stellen: *In welke context kwamen de zwarte vrouwenbewegingen op?* Deze vraag zal voornamelijk beantwoord worden op basis van secundaire literatuur. In de drie daaropvolgende hoofdstukken zullen de actievormen van de vrouwenbewegingen met elkaar vergeleken worden. Per hoofdstuk zal één zwarte vrouwenbeweging besproken worden en worden vergeleken met de witte vrouwenbewegingen *Man Vrouw Maatschappij* en de *Rooie Vrouwen*. Hierbij zal gebruik gemaakt worden van enkele theorieën en onderzoeksmethoden uit het vakgebied van de sociologie. In deze hoofdstukken wordt voor iedere zwarte

vrouwenbeweging de vraag beantwoord: *Welke actievormen gebruikte de beweging en hoe verhielden deze actievormen zich tot de witte vrouwenbewegingen.* Deze vragen zullen beantwoord worden op basis van archief onderzoek en secundaire literatuur.

De hiervoor gebruikte archieven zijn het archief van Stichting Flamboyant en de archieven van Carla Mildred Lont en Marlene Helene Felter. Vooral het archief van Stichting Flamboyant is veelvuldig gebruikt omdat dit archief ook materiaal bevatte van de andere zwarte vrouwenbewegingen die in dit onderzoek bestudeerd worden. Deze bewegingen hadden geen eigen archieven maar in het archief van Flamboyant was desondanks genoeg materiaal te vinden over deze bewegingen. Het archief van Flamboyant gaf een goed beeld van de werkzaamheden van de verschillende bewegingen en was daarnaast het uitgebreidst en bovendien ook openbaar. In het archief waren onder andere uitnodigingen te vinden voor activiteiten van verschillende bewegingen, maar ook notities van vrouwen binnen de zwarte vrouwenbewegingen en notulen van vergaderingen. Het probleem van veel andere archieven was dat deze archieven niet openbaar waren of maar beperkt gebruikt mochten worden. Zo ook bij Lont en Felter. Zij waren beide betrokken bij enkele zwarte vrouwenbewegingen en hoewel hun archieven gedeeltelijk privé waren, waren de stukken omtrent de vrouwenbewegingen wel openbaar. Al met al kan er dankzij deze archieven een aardig beeld geschetst worden van de verschillende actievormen die gehanteerd werden door de zwarte vrouwenbewegingen.

Door de acties van de zwarte vrouwenbewegingen te vergelijken met de acties van de blanke vrouwenbewegingen, wordt inzicht gegeven over de manieren waarop zwarte vrouwenbewegingen actie voerden. Er is gekozen om de zwarte vrouwenbewegingen te vergelijken met de Man Vrouw Maatschappij en de Rooie Vrouwen omdat deze bewegingen actief waren in dezelfde periode waarin de zwarte vrouwenbewegingen actief waren en omdat zij een zelfde soort werkwijze hadden. Eén van de bekendste vrouwenbewegingen van Nederland, de Dolle Mina's, zal in dit onderzoek niet worden meegenomen omdat zij niet meer actief waren in de jaren tachtig en negentig.

In het laatste hoofdstuk zullen de zwarte vrouwenbewegingen elkaar vergeleken worden. Ook zullen de verschillen en overeenkomsten tussen de zwarte vrouwenbewegingen in hun algeheel en de blanke vrouwenbewegingen worden uiteengezet.

Status Quaestionis

Het zwarte feminisme heeft in de Nederlandse wetenschappelijke literatuur weinig aandacht gekregen. Hoewel er veel literatuur verschenen is over de witte vrouwenbewegingen, is er over de zwarte vrouwenbewegingen weinig literatuur te vinden. Verschillende auteurs hebben een verklaring gegeven voor het feit waarom er in Nederland zo weinig wetenschappelijke literatuur te vinden is rondom racisme en de zwarte vrouwenbewegingen.

Een vooraanstaande auteur op het gebied van vrouwenstudies is de antropologe Philomena Essed. In haar werk *Alledaags Racisme* toont zij aan dat Nederlanders lange tijd niet wilden toegeven dat zij racistisch waren. Met dit werk wil ze laten zien dat de term 'racisme' jarenlang taboe is geweest in Nederland. Omdat het probleem van racisme lange tijd niet werd erkend in Nederland, is er ook weinig wetenschappelijk onderzoek naar gedaan. Essed probeert met dit boek het racisme in Nederland op de kaart te zetten.³

Een ander belangrijk werk dat het probleem van racisme en zwart feminisme aankaart en een verklaring voor het gebrek aan literatuur hierover geeft, is de bundel *Praten in het donker* onder redactie van de antropologe Gloria Wekker en de filosofe Rosi Braidotti. De verklaring die zij geven is dat ras en etniciteit lange tijd niet mee werden genomen in het onderzoek binnen vrouwenstudies. Met hun bundel willen zij aangeven dat dit echter wel degelijk belangrijke factoren zijn binnen het veld van vrouwenstudies. Hierbij gaat het niet alleen om de etniciteit en het ras van de onderzochte personen maar ook om de etniciteit en ras van de onderzoeker.⁴

De werken die er bestaan over de zwarte vrouwenbewegingen schetsen ongeveer hetzelfde beeld. De bundel *Caleidoscopische visies* van de genderwetenschapper Maayke Botman, historica Nancy Jouwe, en Gloria Wekker is een van de weinige werken die uitgebreid aandacht besteedt aan de zwarte vrouwenbewegingen. Het werk pleit voor meer aandacht aan de relatie tussen gender en etniciteit. De bundel geeft twee redenen voor het ontstaan van de zwarte vrouwenbewegingen. De eerste reden is dat er in de jaren tachtig racistische organisaties opkamen en de tweede reden is het gevoel van de zwarte vrouwen dat hun problemen niet serieus genomen worden door de witte vrouwenbewegingen.⁵ Deze laatste

³ Philomena Essed, *Alledaags racisme* (Den Haag, 1984), 15.

⁴ Gloria Wekker & Rosi Braidotti (red.), *Praten in het donker, multiculturalisme en antiracisme in feministisch perspectief*, (Kampen, 1996), 9.

⁵ Maayke Botman, Nancy Jouwe, Gloria Wekker (red), *Caleidoscopische visies*, (Amsterdam, 2001), 14 – 15.

reden zien we ook terug in het korte overzichtswerk van de historica Ribberink. Hoewel zij niet veel aandacht aan de zwarte vrouwenbewegingen besteedt, stipt ze deze verklaring even aan.

Ook Kadiatu Kanneh geeft in haar artikel *Black feminisms* in de bundel *Contemporary feminist theories* eenzelfde reden voor het ontstaan van de zwarte vrouwenbewegingen. In haar artikel noemt ze enkele auteurs die over het zwarte feminisme geschreven hebben en hieruit valt wederom te concluderen dat het zwarte feminisme is opgekomen omdat de zwarte vrouwen zich niet thuis voelden binnen de witte vrouwenbewegingen.⁶

De schrijvers lijken niet erg met elkaar in discussie te gaan. Dit valt misschien te verklaren door het feit dat er maar een beperkt aantal wetenschappers zich met dit onderwerp bezighoudt en deze wetenschappers voornamelijk vrouwen zijn die zelf op de een of andere manier met zwarte, dan wel niet blanke vrouwenbewegingen te maken hebben gehad en ook vaak in dezelfde sociale kringen verkeerden.

Hoewel er dus weinig literatuur over de zwarte vrouwenbewegingen te vinden is, zijn er wel enkele werken die tot nut zijn voor de analyse van de zwarte vrouwenbeweging. De auteurs van deze werken laten zich inspireren door de theorie van de socioloog Charles Tilly over *contentious politics*. Deze theorie gaat over reacties op het beleid van de overheid door personen of groeperingen die niet tot de overheid behoren.⁷ Sociale bewegingen zijn een goed voorbeeld van actoren binnen de *contentious politics*. Sociale bewegingen hebben volgens Tilly een aantal kenmerken. Zo voeren zij een constante campagne waarin claims gemaakt worden en organiseren zij een verscheidenheid aan publieke acties. Daarnaast presenteren zij zich regelmatig aan de buitenwereld om hun waardigheid, eenheid, omvang en toewijding te laten zien. Verder maken de sociale bewegingen onder andere gebruik van organisaties en netwerken om hun activiteiten te ondersteunen. Deze organisaties en netwerken in zijn geheel worden ook wel de *social movement base* genoemd.⁸

Gloria Wekker heeft naar de zwarte bewegingen gekeken vanuit zowel een gender als een raciaal perspectief; ze onderzoekt de bewegingen in hun intersectionaliteit. Ze besteedt aandacht aan deze intersectionaliteit in haar oratie uit 2002. Zij zegt dat gender en etniciteit in afzonderlijke vakgebieden zijn ondergebracht, namelijk Vrouwenstudies en Etnische

⁶ Kadiatu Kanneh, 'Black feminisms', in: Stevi Jackson, Jackie Jones (red.), *Contemporary feminist theories*, (Edinburgh, 1998), 86 – 97, aldaar 87.

⁷ Charles Tilly, Sidney Tarrom, *Contentious politics*, (paradigm publishers, 2007), 5 – 7.

⁸ Tilly, Tarrom, *Contentious politics*, 8.

Studies.⁹ Wekker vindt het echter belangrijk dat gender en etniciteit in hun onderlinge samenhang, in hun intersectionaliteit, bestudeerd worden.¹⁰

Deze intersectionaliteit is van bijzonder belang omdat de zmv-vrouwen zich in een bijzondere positie bevinden. De zmv-bewegingen zijn geworteld in, aan de ene kant de zwarte anti-koloniale en linkse bewegingen en de bewegingen van de arbeidersmigranten, en aan de andere kant in de witte feministische bewegingen. Zmv-vrouwen hebben ervaringen met beide categorieën. Met zwarte en migrantenmannen delen ze ervaringen van racisme; met witte vrouwen hebben ze ervaringen van seksisme gemeen.¹¹ Wanneer deze problemen echter apart gezien worden, zal nooit de complexe aard van de problemen van de zmv-vrouwen duidelijk worden. In een artikel uit 2004 benadrukt Wekker nogmaals dat intersectionaliteit van groot belang is binnen het feminisme.¹² In dit onderzoek zal gepoogd worden om vanuit deze intersectionaliteit naar de zwarte vrouwenbewegingen te kijken.

Verder zijn er nog een tweetal werken verschenen die de sociale bewegingen proberen te analyseren vanuit hun actievormen en de verschillende organisatievormen die te onderscheiden zijn. Allereerst is er de doctoraalscriptie van Anneke Posthuma waarin onderzoek wordt gedaan naar verschillende actievormen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van een categorisering om de verschillende actievormen in te delen. Hoewel deze scriptie niet naar zwarte vrouwenbewegingen kijkt maar naar de MVM, kunnen deze verschillende categorieën van actievormen zeker worden toegepast op de zwarte vrouwenbewegingen. Er worden vijf soorten actievormen onderscheiden: expressieve activiteiten, charitatieve activiteiten, dienstverlenende activiteiten, protest en pressie.¹³

In combinatie met het artikel *Heilig vuur. Bezieling en kracht in de organisatievorming van zmv-vrouwenbewegingen in Nederland* van de antropologe Amalia Deekman en Mariette Hermans in de bundel *Caleidoscopische visies* zal de categorisering van de activiteiten gebruikt kunnen worden voor een analyse van de zwarte vrouwenbewegingen. Dit artikel beschrijft namelijk de verschillende organisatievormen die in de zwarte vrouwenbewegingen te vinden zijn. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de categorisering van de socioloog Judith Metz. Zij

⁹ Gloria Wekker, *Nesten bouwen op een winderige plek, denken over gender en etniciteit in Nederland*, 8.

¹⁰ Wekker, *Nesten bouwen op een winderige plek*, 8.

¹¹ Ibidem, 15 – 16.

¹² Gloria Wekker, 'Still crazy after all those years... feminism fort he new millennium, in: *European journal of women's studies* 11:4, (2004), 487 – 500, aldaar 496.

¹³ Anneke Posthuma, *De opkomst, bloei en ondergang van 'Man, vrouw, maatschappij'* (Leiden, 1991), 8.

onderscheidt de volgende categorieën: belangenbehartiging/politiek, praatgroepen, netwerken, kunst en cultuur, ontmoetingscentra, en organisaties. Per categorie worden enkele voorbeelden gegeven van zwarte vrouwenbewegingen, maar hier wordt niet dieper op ingegaan door te kijken naar de actievormen.¹⁴

Door de actievormen van de zwarte vrouwenbewegingen langs de categorisering van Posthuma te leggen, zal duidelijk worden welke soort acties de zwarte vrouwenbewegingen voerden. Door dit vervolgens te koppelen aan de categorisering van Metz, zal de categorisering van Metz in het artikel van Deekman en Hermans eventueel nog aangevuld kunnen worden. Door gebruik te maken van de categorisering van Metz, wordt het karakter van de zwarte vrouwenbewegingen duidelijker en kunnen de actievormen beter verklaard worden.

Tot slot zijn er nog enkele termen binnen deze scriptie die meer uitleg behoeven. De term 'zwart' komt meerdere keren voor in deze scriptie. Deze term is in Nederlandse begrippen echter problematisch. Wanneer men aan een zwart persoon denkt, gaat men er al snel van uit dat het gaat over iemand met een zwarte huidskleur. Toch is dit te kort door de bocht. Wanneer men het heeft over zwarte personen in de Verenigde Staten, heeft men het inderdaad over personen met een zwarte huidskleur, de Afro-Amerikanen.¹⁵ In Europa wordt hier echter iets anders mee bedoeld. In de volgende alinea worden de verschillende visies van verschillende auteurs uiteengezet.

Kadiatu Kanneh zegt in de bundel *Contemporary feminist theories* dat het begrip zwart onstabiel is en gebruikt wordt voor verschillende aan elkaar gelinkte politieke posities. Naast dat zwart hier dus als een politieke term opgevoerd wordt, ziet Kanneh het ook als een raciale, culturele en nationale term. Hierbij merkt ze op dat deze term ook aan verandering onderhevig is.¹⁶ Uit ditzelfde artikel komt ook de uitspraak dat zwart in Engeland, en Europa, staat voor niet-witte personen.¹⁷ De letterkundige Vilan van de Loo omschrijft de zwarte vrouwen in Nederland als vrouwen uit de voormalige koloniën en alle vrouwen die door witte

¹⁴ Amalia Deekman en Mariette Hermans, 'Heilig vuur. Bezieling en kracht in de organisatievorming van de zmv-vrouwenbeweging in Nederland' in: Maayke Botman, Nancy Jouwe, Gloria Wekker (red.), *Caleidoscopische visies, zwarte, migranten- en vluchtelingen-vrouwenbeweging in Nederland* (Amsterdam, 2001), 81 – 112, aldaar 93.

¹⁵ Kadiatu Kanneh, 'Black feminisms', 86.

¹⁶ Kadiatu Kanneh, 'Black feminisms', 94.

¹⁷ Ibidem, 86.

mensen worden aangeduid als buitenlands en allochtoon. Dit begrip komt het dichtst in de buurt van het begrip zmv-vrouwen dat gebruikt wordt in de bundel *Caleidoscopische visies*.¹⁸

Dit brengt ons bij het volgende begrip dat uitleg behoeft, namelijk 'zmv-vrouwen'. Dit begrip staat voor zwarte, migranten en vluchtelingenvrouwen. Aanvankelijk werd de term 'zwarte vrouwen' voor deze groep vrouwen gebruikt, maar zoals de bovenstaande alinea weergeeft, betekent zwart in de Nederlandse context niet per se dat iemand een zwarte huidskleur heeft. Migrantenvrouwen, met name van Turkse, Marokkaanse en Zuid-Europese afkomst, konden zich niet goed vinden binnen de term zwart. Daarom namen de 'zwarte' vrouwen de term zmv-vrouwen in gebruik. Deze term is inclusiever dan de term zwart waardoor meer vrouwen zich aangesproken voelen door deze term.¹⁹

De term 'zmv' is een product van de feministische strijd van de voormalige groep 'zwarte' vrouwen. De term verwijst naar een analyse waarin zowel de verschillen in etniciteit en migratiegeschiedenis, als de Nederlandse samenleving tot uitdrukking komt. Deze term biedt de vrouwen ook mogelijkheden om tot meerdere categorieën te behoren; men kan bijvoorbeeld zowel zwart als een vluchteling zijn. Ook op politiek vlak heeft deze term grote voordelen. Zmv-vrouwen vormen getalsmatig geen grote groep maar toch hebben zij zich actief ingezet om hun krachten te bundelen. Om hun politieke eenheid te tonen is een overkoepelende benaming essentieel.²⁰

De term zmv-vrouwen is voornamelijk een term die de zwarte vrouwen zelf gebruiken. De term zorgt ervoor dat deze vrouwen het gevoel krijgen bij een groep te horen en daarnaast biedt deze term op politiek gebied meer mogelijkheden. Dit zijn ook de redenen waarom de meeste zwarte vrouwenbewegingen ervoor kozen om deze term te gebruiken om hun leden te beschrijven; ze konden meer leden mee trekken en daarnaast gaf het hen een groter draagvlak op politiek gebied.

Als laatste zal er nog aandacht geschonken worden aan het begrip 'actievormen'. In het archief van *Marlene Helene Felter* bij Archiefinstelling Atria, was een interessant archiefstuk over de definitie van actievormen te vinden. Felter was actief binnen het *Netwerk Surinaamse Vrouwen*. Het archiefstuk is een interne memo over wat er onder het begrip 'actie' verstaan kan worden. Zo denken de meeste mensen bij het woord actie aan allerlei soorten

¹⁸ Vilan van de Loo, *De vrouw beslist*, 190.

¹⁹ Botman, Jouwe, Wekker, *Caleidoscopische visies*, 18.

²⁰ Botman, Jouwe, Wekker, *Caleidoscopische visies*, 18.

werkzaamheden waar handen en voeten aan te pas komen. In het stuk wordt er echter voor gepleit om de definitie van actie veel breder te trekken en ook het van gedachten wisselen en discussiëren en soortgelijke activiteiten als een actie te onderscheiden. Deze bredere definitie van het begrip actie zal ook in dit onderzoek toegepast worden.²¹

²¹ Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Marlene Helene Felter inv nr. 13, Het Netwerk-ZMV, het netwerk van zwarte en migrantenvrouwen met een hogere opleiding en specifieke deskundigheid.

Racisme en falende vrouwenbewegingen: de totstandkoming van de zwarte vrouwenbewegingen

Voordat de verschillende bewegingen met elkaar vergeleken worden, is het eerst noodzakelijk om te achterhalen waarom de zmv-vrouwen behoefte hadden aan het oprichten van hun eigen bewegingen. In dit hoofdstuk zal de totstandkoming van de zwarte vrouwenbewegingen behandeld worden.

In de jaren zestig van de vorige eeuw begon er een nieuw tijdperk voor de vrouw in Nederland. In november 1967 begon namelijk de tweede feministische golf met het verschijnen van het artikel 'Het onbehagen bij de vrouw' van Joke Kool-Smit.²² Het belangrijkste punt van onbehagen in dit artikel was het gebrek aan zelfbeschikkingsrecht van de vrouw.²³ De vrouw was in ongeveer alles afhankelijk van haar man. Veel vrouwen herkenden zich in het artikel van Kool-Smit en er kwamen allerlei vrouwenbewegingen op die streeden voor meer rechten en onafhankelijkheid voor vrouwen.

Zo werd op zaterdag 26 oktober 1968 de Man Vrouw Maatschappij (MVM) opgericht, met als voorzitter Joke Kool-Smit.²⁴ De MVM streefde naar seksegelijkheid en wilde fundamentele gelijkheid voor alle mensen en het recht voor iedereen om zich op een zo optimaal mogelijke manier te ontplooien.²⁵ De MVM kan gezien worden als een pressiegroep en zij hadden vooral veel succes in de beïnvloeding van politieke partijen. De MVM werd zo succesvol omdat zij bereid was te onderhandelen en te lobbyen. De MVM stond veel opener voor deze wijze van politiek bedrijven dan andere feministische groepering die na haar kwamen; deze groeperingen zagen meer heil in het organiseren van protestacties.

Een minder bekende groepering was de *Rooie Vrouwen*, de vrouwenafdeling van de PvdA. Deze bond werd al aan het begin van de twintigste eeuw opgericht maar sloeg in de jaren zeventig een andere weg in. Net als vroeger bleef beïnvloeding van de parlementaire besluitvorming het doel, maar de Rooie Vrouwen gingen andere methodes gebruiken om dit doel te bereiken. Waar voorheen vooral brieven gestuurd werden, ging het er vanaf de jaren zeventig veel meer om via de media en beïnvloeding van de publieke opinie druk uit te oefenen.²⁶ Voor de jaren zeventig waren de Rooie Vrouwen, toen nog de Vrouwenbond

²² De Loo, *De vrouw beslist*, 48.

²³ Ibidem, 51.

²⁴ Ibidem, 63.

²⁵ 1968 – 1988, *spoor van vernieuwing, actiegroep Man Vrouw Maatschappij*, (Utrecht, 1988), 9.

²⁶ Ula Jansz, *Vrouwen ontwaakt, driekwart eeuw sociaal-democratische vrouwenorganisatie tussen solidariteit en verzet*, (Amsterdam, 1983), 158 – 159.

genaamd, vooral gericht op de integratie in de PvdA, maar vanaf eind jaren zestig ontstond het idee dat de vrouwenorganisatie van de PvdA een belangrijkere functie zou kunnen hebben; namelijk die van een plaats waar vrouwen samen een mening konden vormen over politieke kwesties, en dan met name over zaken die voor vrouwen belangrijk waren.²⁷ De Rooie Vrouwen voerden onder andere actie voor het legaliseren van abortus, maar zij hielden zich ook bezig met arbeid en inkomen. Zo eisten ze bijvoorbeeld meer en betere kinderopvang, en maakten ze zich hard voor moeders die werkzaam waren in het onderwijs en vaak als eerste ontslagen werden wanneer ontslagrondes plaatsvonden.²⁸

Hoewel beide bewegingen veel wisten te bereiken, voelden niet alle vrouwen zich thuis binnen deze bewegingen, zo ook minderheden waaronder zmv-vrouwen. De Rooie Vrouwen hielden zich voornamelijk bezig met problemen van de PvdA-stemmers en hoewel de MVM beweerde er voor alle vrouwen te zijn bleek in de praktijk dat zij er toch vooral was voor een bepaald type vrouw. Namelijk de Nederlandse, blanke, heteroseksuele, getrouwde moeder die enige vorm van opleiding had gehad en tot de middenstand behoorde en in een stedelijk gebied woonde.²⁹ De zmv-vrouwen liepen echter tegen andere problemen aan dan de vrouw die hierboven beschreven wordt. Naast dat zij namelijk achtergesteld werden omdat zij vrouw waren, werden zij nog eens extra benadeeld en zelfs gediscrimineerd vanwege het feit dat zij er vaak niet westers uitzagen. De zmv-vrouwen voelden zich buitengesloten binnen de grote vrouwenbewegingen want hoewel zij wel lid waren van deze bewegingen, werden er geen specifieke acties gevoerd om hun positie te verbeteren. De zmv-vrouwen voelden zich genegeerd, ze hadden zelfs het gevoel dat hun bestaan en hun problemen werden ontkend.³⁰

Naast het bovenstaande gevoel kregen de zmv-vrouwen ook nog eens te maken met steeds meer racisme. Zowel binnen als buiten de vrouwenbewegingen, laaide de discussie over (anti)racisme op. Dit was onder andere het gevolg van de opkomst van racistische organisaties als de Centruumpartij.³¹

De zmv-vrouwen trokken zich steeds verder terug uit de witte vrouwenbewegingen en begonnen hun eigen bewegingen omdat zij de behoefte hadden aan het uitwisselen van

²⁷ Jansz, *Vrouwen ontwaakt*, 162.

²⁸ *Ibidem*, 181.

²⁹ Van de Loo, *De vrouw beslist*, 80.

³⁰ Van de Loo, *De vrouw beslist*, 189.

³¹ Botman, Jouwe, Wekker, *Kaleidoscopische visies*, 14.

gemeenschappelijke problemen en ervaringen.³² Een voorbeeld hiervan zijn natuurlijk stichting Flamboyant en Netwerk-ZMV. Daarnaast hadden zmv-vrouwen ook de wens om hun eigen cultuur en geschiedenis te kunnen vinden en vast te leggen.³³ Zo verenigden de Surinaamse vrouwen zich bijvoorbeeld in de LOSV, maar werden er ook vrouwenbewegingen opgericht die zich speciaal op moslima's en Turkse vrouwen richtten. In de komende hoofdstukken zal nog verder worden ingegaan op de specifieke beweegredenen voor de oprichting van de zwarte vrouwenbewegingen binnen dit onderzoek.

Nu duidelijk is geworden waarom de zwarte vrouwen het nodig vonden om zich te gaan verenigen, zal er in de volgende hoofdstukken gekeken worden op welke manieren de verschillende vrouwenbewegingen actie voerden, en hoe deze acties zich verhielden tot de acties van de witte vrouwenbewegingen.

³² Botman, Jouwe, Wekker, *Kaleidoscopische visies*, 15.

³³ Van de Loo, *De vrouw beslist*, 192.

Stichting Flamboyant; bewustwording en versterking van de eigen identiteit

Stichting Flamboyant werd in 1985 opgericht met het doel het bevorderen van de bewustwording en het versterken van de eigen identiteit van de zmv-vrouwen. De directe aanleiding voor de oprichting van deze stichting was de Winteruniversiteit in 1983 in Nijmegen.³⁴ Deze bijeenkomst ging over vrouwenstudies, en hoewel er verschillende zmv-vrouwen hadden deelgenomen aan de Winteruniversiteit, was de studiedag helemaal gericht op de witte vrouwenstudies.³⁵ Dit zorgde voor hevige kritiek vanuit de zmv-vrouwen. Julia de Lima wist deze kritiek perfect te verwoorden:

*Het bestaan van zwarte vrouwen wordt ontkend, althans niet gezien en niet gehoord. Het is een pijnlijke constatering maar er is niet aan zwarte vrouwen gedacht. Misschien wel gedacht, maar onze gedachten zijn niet in acties omgezet, slechts gedachten gebleven.*³⁶

Deze uitspraak kreeg veel herkenning bij andere zmv-vrouwen en er werd dan ook besloten dat hier verandering in gebracht moest worden; het idee achter stichting Flamboyant was geboren. Enkele vrouwen die achter de oprichting van stichting Flamboyant zaten, waren Maddy Tolud, Kitty Lie, Mavis Carrihlo en Edith Mager.³⁷

Stichting Flamboyant moest een ontmoetingscentrum worden voor zmv-vrouwen in de breedste zin van het woord. De beweging focuste zich niet slecht op een enkele groep binnen de zmv-vrouwen. Desondanks heerste er bij sommige zmv-vrouwen het gevoel dat stichting Flamboyant zich vooral op hoogopgeleide vrouwen focuste.³⁸ Het centrum trachtte een uitwisseling van kennis, informatie en ervaringen van én onder alle zwarte, migranten en vluchtelingen vrouwen te stimuleren.³⁹ Er was echter één groot probleem. Er was nauwelijks literatuur of archiefmateriaal te vinden dat te maken had met zmv-vrouwen.⁴⁰ Stichting

³⁴ Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Flamboyant.

³⁵ Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Flamboyant.

³⁶ Als geciteerd uit, Van de Loo, *De vrouw beslist*, 189.

³⁷ Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Flamboyant.

³⁸ Deekman, Hermans, 'Heilig vuur', 91.

³⁹ Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Flamboyant.

⁴⁰ *Flamboyant Zwarte Vrouwen Bibliografie*, (1988;1)

Flamboyant vond dit een groot gebrek want deze informatie was volgens hen niet alleen een onderzoek-steunende activiteit in het emancipatieproces, maar was zelf een onderdeel van het emancipatieproces.⁴¹ Stichting Flamboyant zag het daarom tot doel om zelf een collectie aan te leggen van archiefmateriaal, maar ook van (wetenschappelijke) publicaties van blanke en zwarte vrouwen.

De aanleg van deze collectie is meteen ook één van de grootste actievormen van stichting Flamboyant. Door kennis te verzamelen konden ZMV-vrouwen informatie over hun verleden vinden maar ook over de problematiek die zij in het heden meemaakten. Een belangrijk hulpmiddel voor het vinden van die informatie was het tijdschrift *Flamboyant Zwarte Vrouwen Bibliografie*, dat in de periode 1988-1989 vier maal werd uitgegeven door stichting Flamboyant in het kader van het Flamboyant Bidoc-project. In dit tijdschrift werd een overzicht gegeven van de te vinden literatuur over en van zwarte vrouwen. Met de vier edities werden uiteindelijk 800 publicaties overzichtelijk bij elkaar gebracht.⁴²

Bij de witte vrouwenbewegingen zien we een zelfde soort verschijnsel. In 1973 richtte de MVM het tijdschrift *LOVER* (Literatuur Overzicht) op.⁴³ Waar het idee bij stichting Flamboyant voortkwam uit een schaarste aan publicaties, was het bij de witte vrouwenbewegingen zo dat er zoveel literatuur verscheen, dat het overzicht kwijt dreigde te raken. Er was grote behoefte aan een volledig literatuuroverzicht.⁴⁴ Een ander groot verschil tussen de twee bladen was dat *Flamboyant Zwarte Vrouwen Bibliografie* alleen een bibliografie gaf terwijl er in *LOVER* ook nog artikelen verschenen.⁴⁵

Naast dat stichting Flamboyant een archief en bibliotheek aanlegde en een bibliografie uitgaf, organiseerde zij nog veel meer activiteiten die de bewustwording en de versterking van de identiteit moesten bevorderen. Zo werd er op 12 en 13 december 1986 een conferentie georganiseerd in samenwerking met vrouwen verbonden aan het Centrum voor Etnische Studies aan de Universiteit van Amsterdam. Het congres heette *Constellatie van Racisme, Sexisme en Klassisme* en werd gehouden uit zowel wetenschappelijk als publiek engagement.

Dit congres was bedoeld om theoretische inzichten in verhoudingen tussen racisme, seksisme, en klassisme uit te wisselen en te verdiepen, maar ook om deze in direct verband te

⁴¹ *Flamboyant zwarte vrouwen bibliografie*, (1988;1)

⁴² *Flamboyant zwarte vrouwen bibliografie*, (1989;4)

⁴³ *Flamboyant zwarte vrouwen bibliografie*, (1988;1)

⁴⁴ Tijdschrift lover, http://www.tijdschriftlover.nl/meer/over_ons/geschiedenis, geraadpleegd op 4-1-18.

⁴⁵ Tijdschrift lover, http://www.tijdschriftlover.nl/meer/over_ons/geschiedenis, geraadpleegd op 4-1-18.

brengen met alledaagse praktijken van de zmv-vrouwenstrijd in Nederland.⁴⁶ Deze conferentie was de eerste in Nederland die expliciet en geheel gewijd werd aan verbanden en verhoudingen tussen ras, klasse en gender. Hieruit blijkt dat de zwarte vrouwenbewegingen zelf ook het probleem van intersectionaliteit inzagen. Hoewel er binnen de witte vrouwenbewegingen wel veel aandacht werd besteed aan klasse en gender, werd dit nooit in verband gebracht met ras.

Wat misschien opmerkelijk lijkt, is dat stichting Flamboyant samenwerkt met een afdeling van de Universiteit van Amsterdam. Hoewel in de bronnen niet staat beschreven welke mensen van de universiteit er bij betrokken waren, is het natuurlijk zo dat de universiteit bij uitstek geen zwarte vrouwenbeweging is en we er dus van uit kunnen gaan dat er ook witte vrouwen en mannen aan deze conferentie hebben meegeholpen. Deze samenwerking lijkt opvallend aangezien veel zwarte vrouwenbewegingen zich aanvankelijk zo ver mogelijk van witte vrouwen vandaan wilden houden.⁴⁷ Toch valt deze samenwerking goed te verklaren. Daar de zwarte vrouwenbewegingen vaak niet heel groot waren en afhankelijk waren van subsidies, werden zij gedwongen om samenwerkingen aan te gaan met andere bewegingen en/of instellingen.⁴⁸ Het Centrum voor Etnische Studies had veel kennis in te brengen in deze conferentie, maar zal waarschijnlijk ook de nodige financiering hebben kunnen regelen.

Ook organiseerde stichting Flamboyant kleinere (informelere) activiteiten voor haar bezoekers. Zo werden er films vertoond en zangvoordrachten gehouden.⁴⁹ Deze informelere kant van stichting Flamboyant kwam overigens ook al naar voren bij de eerder genoemde conferentie, aangezien er een avondprogramma was waar allerlei optredens verzorgd werden.⁵⁰ De meeste activiteiten die georganiseerd werden waren rondom de thema's literatuur en de positie van zwarte/migranten vrouwen. Bij laatstgenoemde werd er bijvoorbeeld gekeken naar de positie op de arbeidsmarkt, in de prostitutie en in de politiek.⁵¹

⁴⁶ Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Flamboyant. Met klassisme wordt de strijd tussen de klassen bedoeld.

⁴⁷ Botman, Jouwe, Wekker, *Kaleidoscopische visies*, 15.

⁴⁸ Deekman, Hermans, 'Heilig vuur', 84.

⁴⁹ Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Flamboyant.

⁵⁰ Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Flamboyant.

⁵¹ Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Flamboyant.

Uit het artikel van Amalia Deekman en Mariette Hermans blijkt dat er onder de zmv-vrouwen het verwijt klom dat stichting Flamboyant zich te veel op hoogopgeleide vrouwen zou richten. Echter, wanneer de bronnen bekeken worden blijkt dat stichting Flamboyant wel degelijk activiteiten organiseerde die ook voor lager opgeleide vrouwen interessant waren. Zo werd er veel aandacht besteed aan culturele uitingen op het gebied van zang en dans.⁵² Ondanks dat deze activiteiten minder goed bezocht werden dan bijvoorbeeld de conferentie, werd er op deze manier ook aandacht besteed aan de lager opgeleide vrouwen. Het zou kunnen zijn dat lager opgeleide vrouwen minder behoefte hadden aan de activiteiten van de zwarte vrouwenbewegingen, want ook de activiteiten voor lager opgeleide vrouwen van de LOSV werden minder goed bezocht.

Uiteindelijk moest stichting Flamboyant haar deuren sluiten in 1995 wegens het stopzetten van de subsidie van de gemeente. Het harde werk van stichting Flamboyant is echter niet voor niets geweest want hun bibliotheek is op dit moment ondergebracht bij archiefinstelling *Atria* in Amsterdam.

Wanneer we kijken naar de categorisering voor de verschillende organisatievormen van Judith Metz, dan kunnen we stichting Flamboyant duidelijk binnen de categorie ontmoetingscentra plaatsen. Volgens de beschrijving van Metz is een ontmoetingscentrum een organisatie die de behoefte aan een eigen ruimte als belangrijkste drijfveer heeft.⁵³ Dit was inderdaad één van de drijfveren van stichting Flamboyant. Zo wilde stichting Flamboyant een plek hebben waar ze de literatuur van en over zwarte vrouwen konden bewaren, maar wilden zij ook vooral een plaats bieden waar zmv-vrouwen bij elkaar konden komen. Stichting Flamboyant bood haar gebouw daarom ook aan kleinere vrouwenbewegingen aan opdat zij daar bij elkaar konden komen voor vergaderingen of activiteiten.

Hoewel het organiseren van activiteiten niet op de eerste plaats kwam voor stichting Flamboyant, werden er echter wel degelijk activiteiten georganiseerd. Zo werden onder andere een conferentie maar ook kleinere activiteiten zoals concerten georganiseerd. Door de organisatie van deze activiteiten zien we ook aspecten terug van belangenbehartiging/politieke organisatie en van een kunst en cultuur organisatie.

⁵² Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Flamboyant.

⁵³ Deekman, Hermans, 'Heilig vuur', 94.

De activiteiten die door stichting Flamboyant georganiseerd werden kunnen verdeeld worden over de verschillende actievormen zoals deze in de doctoraalscriptie van Posthuma gecategoriseerd zijn. Zo passen de kleinere activiteiten rondom cultuur binnen de categorie van expressieve activiteiten. Bij deze vorm van activiteiten houden de deelnemers zich bezig met zelfexpressie. Dit creëert een sociale binding. De conferentie zou onder protest geschaard kunnen worden. Flamboyant had zelf geen toegang tot de gezagsdrager die ze wilde beïnvloeden, in dit geval de (lokale) overheid, en moest zich daardoor tot het publiek wenden om zo meer steun te vinden. Op basis van deze activiteit zouden we stichting Flamboyant ook nog kunnen zien als een protestgroep. Het aanbieden van een ruimte en het bij elkaar brengen van literatuur van en over zwarte vrouwen zouden gezien kunnen worden als dienstverlenende activiteiten. De vrouwen die lid waren van stichting Flamboyant konden namelijk van een dienstenpakket profiteren.⁵⁴

Hoewel stichting Flamboyant dus voornamelijk als een ontmoetingscentrum gezien kan worden, blijkt uit verdere analyse dat het ook overeenkomsten heeft met andere soorten sociale bewegingen dankzij de activiteiten die georganiseerd werden.

⁵⁴ Posthuma, *De opkomst, bloei en ondergang*, 8.

Netwerk-ZMV; ZMV-vrouwen bovenaan de ladder

Waar bij stichting Flamboyant het verwijt klonk dat zij zich alleen op hoogopgeleide vrouwen focusten, was dit bij *Netwerk-ZMV* in principe ook daadwerkelijk het geval. Het volgende hoofdstuk zal hier verder op ingaan.

Uit de statuten van *Netwerk zwarte/migranten vrouwen met een hogere opleiding of specifieke deskundigheid*, afgekort *Netwerk-ZMV* blijkt dat de beweging op 27 juni 1989 is opgericht. Het doel van de vereniging luidt als volgt:

*Het verbeteren van de maatschappelijke positie van de doelgroep in Nederland.*⁵⁵

Netwerk-ZMV wilde zwarte en migranten vrouwen een plek bieden om hun kennis en ervaringen uit te wisselen, hen helpen om hun deskundigheid uit te bouwen en hen uitnodigen om hun kundigheid uit te dragen. Het netwerk bracht vrouwen bij elkaar met een zelfde achtergrond en beschouwde zichzelf als 'een push in de rug'.⁵⁶ De centrale personen achter Netwerk-ZMV waren Roline Redmond, Hellen Felter en Sabah Makhloufi. Hoewel voornamelijk vrouwen met een HBO of WO-opleiding lid waren van het Netwerk, werden studerende vrouwen of vrouwen die een MBO opleiding genoten hadden niet bij voorbaat uitgesloten. Deze vrouwen konden namelijk toch een *specifieke deskundigheid* hebben die tot nut was voor het netwerk. De enthousiaste instelling van deze vrouwen was belangrijker dan hun opleidingsniveau.⁵⁷

De eerste activiteit die Netwerk-ZMV organiseerde, was een symposium met de titel *Zwarte/migranten vrouwen in beeld, participatie en strategieën*. Het doel van dit symposium was, volgens de aankondigingsbrief, onder andere het Netwerk bekend te maken aan de eigen doelgroep en de Nederlandse samenleving. Uit het programma van dit symposium wordt meteen duidelijk dat het netwerk zich focuste op een aantal onderwerpen, namelijk zwarte/migranten vrouwen op de arbeidsmarkt, zwarte/migranten vrouwen binnen de media, zwarte/migranten vrouwen binnen de wetenschap en zwarte/migrantenvrouwen

⁵⁵ Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Flamboyant, Netwerk-ZMV.

⁵⁶ Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Flamboyant, Netwerk-ZMV.

⁵⁷ Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Flamboyant, Netwerk-ZMV.

binnen de politiek.⁵⁸ Het was een verstandige zet om de oprichting van het Netwerk kenbaar te maken met een symposium. Zo creëerde het netwerk naamsbekendheid en kon het netwerk zich verder uitbreiden. Of zij hier ook echt succesvol mee waren is de vraag. Op 29 maart 1991 plaatste Netwerk-ZMV namelijk een advertentie in zowel de Trouw als de Volkskrant om een vergadering aan te kondigen.⁵⁹ Hieruit blijkt dat zij nog wat extra leden konden gebruiken.

Eén van de focuspunten van Netwerk-ZMV was wetenschap. Het netwerk had zelf een werkgroep opgezet dat wetenschappelijk onderzoek deed naar de positie van zmv-vrouwen. Uit een notitie van deze werkgroep blijkt dat het Netwerk zich wilde profileren als 'adviesgroep met een duidelijke wetenschappelijke fundering.'⁶⁰ Het netwerk hoopte hiermee het beleid ten opzichte van de zmv-vrouwen te verbeteren. Helaas komt uit de bron niet specifiek naar voren welk beleid ze precies bedoelen. De werkgroep pleitte er echter wel voor om zich strategisch op te stellen en benoemde daarbij een aantal middelen die daar mee konden helpen. Gebaseerd op deze uitspraak kan de aanname gedaan worden dat het gaat om het beleid van externe organisaties zoals bijvoorbeeld een gemeente of werkgever.⁶¹

De werkwijze van deze werkgroep leek op de werkwijze van MVM. Er werd niet gekozen voor ludieke acties, maar voor acties met een serieuze ondertoon. De werkgroep wilde er voor zorgen dat het Netwerk een bredere machtsbasis kreeg door kennis te vergaren en meer solidariteit te kweken onder de leden. Met behulp van onderhandelingstechnieken en conflicthanteringstechnieken zou Netwerk-ZMV dan voor de belangen van haar leden kunnen opkomen. Op basis van de bronnen zou gezegd kunnen worden dat Netwerk-ZMV, net als MVM, ook een pressiegroep was. Het grote verschil tussen MVM en Netwerk-ZMV was dat MVM meer leden en een betere organisatievorming had. Door de grotere achterban van MVM konden zij een sterker punt maken tegenover de overheid. Hun invloed op het algehele beleid was hierdoor groter dan de invloed van Netwerk-ZMV.

⁵⁸ Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Flamboyant, Netwerk ZMV.

⁵⁹ Delpher,

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/results?query=Netwerk+zwarte+en+migrantenvrouwen&page=1&coll=ddd>, geraadpleegd op 30 – 3 – 2018.

⁶⁰ Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Flamboyant, Netwerk ZMV.

⁶¹ Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Flamboyant, Netwerk ZMV.

Ook organiseerde het netwerk veel trainingen en cursussen. Zo werden er twee cursussen gegeven over debatteren en een training over persoonlijke weerbaarheid.

De activiteiten in ogeschouw nemend, valt het op dat de activiteiten voornamelijk bedoeld zijn om de zmv-vrouwen een stabielere plaats op de arbeidsmarkt te bieden en hen vaardigheden mee te geven die zij in hun werkzame leven kunnen gebruiken. Wanneer we de acties van MVM bekijken, zien we dit soort acties nauwelijks terug. Dit zal deels gelegen hebben aan de periode waarin de bewegingen actief waren. MVM beleefde haar hoogtijdagen vooral in de jaren zeventig. In deze periode had ongeveer 30% van de vrouwen een betaalde baan.⁶² Daar het nog niet zo vanzelfsprekend was dat vrouwen werkten, werd er ook minder aandacht aan dit thema besteed. De MVM besteedde wél aandacht aan de scholing van meisjes en vrouwen en aan gelijke lonen voor mannen en vrouwen.⁶³ De Rooie Vrouwen daarentegen zetten zich wel in voor de positie van de vrouw op de arbeidsmarkt. Dit komt natuurlijk doordat de Rooie Vrouwen een onderdeel waren van de PvdA en deze partij zich bij uitstek inzet voor de arbeiders. De Rooie Vrouwen boden echter geen cursussen of dergelijke activiteiten aan die de positie van hun achterban op de arbeidsmarkt moest versterken. Zij hielden zich vooral bezig met het beleid op landelijk niveau.

Een interessante theorie die het verschil tussen de actievormen van het Netwerk-ZMV en de Rooie Vrouwen kan verklaren is de agendabouwbenadering. De agendabouwbenadering is geen verklarende theorie, maar biedt een referentiekader om het politieke proces te ordenen en diverse gedaantewisselingen die politieke eisen ondergaan te traceren.⁶⁴ Deze agendabouwbenadering wordt vaak gebruikt in combinatie met een fasenmodel. De politicologe Joyce Outshoorn gebruikt deze theorie in combinatie met een door haar ontwikkelde fasering ook in haar artikel *De verwording van een politieke eis* waarin zij onderzoek doet naar de totstandkoming van de eis voor positieve discriminatie vanuit de vrouwenbewegingen. Uit dit model blijkt dat de zwarte vrouwenbewegingen veelal nog in de 'prepolitieke fase' of in de 'het uiten van wensen fase' zaten. Voordat deze bewegingen echt

⁶² Kea Tijdens, *Een wereld van verschil: arbeidsparticipatie van vrouwen 1945 – 2005*, (Rotterdam, 2006) 2-3. Dit percentage heeft betrekking op vrouwen die een baan hebben van minimaal 12 uur per week. Het percentage zal dus hoger liggen wanneer er ook kleinere aanstellingen worden meegenomen.

⁶³ Atria, <https://www.atria.nl/nl/publicatie/dolle-mina-tijdbalk>, geraadpleegd op 11-1-18. Deze acties zijn o.a. de AmsterdamBoldoot-actie op 20 april 1970, de actie op 1 mei 1970 in Utrecht tegen de ongelijke beloning van mannen en vrouwen en de 'sla munt uit je schooltijd' actie op 11 mei 1970.

⁶⁴ Joyce Outshoorn, 'De verwording van een politieke eis: positieve actie en het 'vrouwenvraagstuk'', in: *Beleid & Maatschappij* 4 (1988), 216 - 225 aldaar 217.

invloed konden uitoefenen op de politiek, moesten zij een paar barrières doorbreken. Het was echter lastig voor de zwarte vrouwenbewegingen om de *want-demand conversion* barrière te doorbreken. Hierdoor kregen ze het niet voor elkaar om hun problemen op de politieke agenda te krijgen. De rooie vrouwen zaten echter veel hoger in het fasenmodel omdat zij al aangesloten waren bij een politieke partij waardoor zij ook daadwerkelijk eisen konden stellen.⁶⁵ Doordat het Netwerk-ZMV in verhouding weinig invloed kon uitoefenen op de politiek, moest ze haar leden zelf vaardigheden meegeven zodat de leden zelf hun positie binnen de arbeidsmarkt konden versterken.

Hoewel MVM en Rooie Vrouwen dus geen acties voerden waarbij hun leden vaardigheden mee gegeven werden om op de arbeidsmarkt in te zetten, voerden zij wel acties om de vrouwen te stimuleren om aan het werk te gaan. Het feit dat Netwerk-ZMV dit soort acties wel organiseerde, komt voort uit het feit dat zmv-vrouwen te maken hadden met dubbele discriminatie op de arbeidsmarkt; zij waren vrouw en niet blank. Dit had tot gevolg dat de zmv-vrouwen veel minder sterk vertegenwoordigd waren op de arbeidsmarkt. Waar de participatiegraad van de vrouwelijke bevolking in 1994 op zo'n 45% lag, lag dit percentage voor zmv-vrouwen veel lager; de enige groep zmv-vrouwen die in de buurt van dit percentage kwamen, waren de Surinaamse vrouwen.⁶⁶ De zmv-vrouwen hadden daarom juist extra behoefte aan activiteiten en informatie die hun positie op de arbeidsmarkt konden versterken in de hoop daarmee sneller aan een (betere) baan te komen.

Wanneer de activiteiten van Netwerk-ZMW ingedeeld worden volgens de categorisering die in de scriptie van Posthuma gebruikt is, dan kunnen alle activiteiten geschaard worden onder dienstverlenende activiteiten. Netwerk-ZMV biedt diensten aan om de plaats op de arbeidsmarkt te kunnen verstevigen. Dit zijn niet alleen de cursussen en trainingen die zij aanbieden, maar ook het netwerk zelf. De vrouwen die lid zijn van het netwerk kunnen het netwerk inzetten om aan een baan te komen of om op de hoogte te blijven van interessante activiteiten.⁶⁷

⁶⁵ Binnen het fasemodel zoals opgesteld door Outshoorn zijn de volgende fases te onderscheiden:

1. Prepolitieke fase
2. Uiten van wensen
3. Issue formation of uitwerken van werken
4. Besluitvorming
5. Invoering
6. Beleidseffecten.

Tussen deze fasen zijn de volgende barrières te vinden:

1. Doorbreken van stilzwijgen
2. Want-demand conversion
3. Politieke agenda (demand-issue conversion)
4. Een besluit tot stand brengen
5. In werking treden.

⁶⁶ Saskia Keuzenkamp en Ans Merens (red.), *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*, (Den Haag, 2006), 73.

⁶⁷ Posthuma, *De opkomst bloei en ondergang*, 8.

Netwerk-ZMV kan op basis van de actievormen ingedeeld worden binnen de categorie netwerken. Netwerken zouden volgens Metz zuiver gericht zijn op netwerkontwikkeling. Dit is zeker het belangrijkste doel van Netwerk-ZMV, maar het netwerk biedt de vrouwen daarnaast ook nog heel veel praktische kennis door de activiteiten die zij organiseert.⁶⁸

Tot op heden bestaat het Netwerk-ZMV nog steeds. Het netwerk is nu onderdeel van *FNV vrouw* en organiseert bijeenkomsten rond het thema 'Levensverhalen vertellen', over beeldvorming en over beter functioneren in de werkomgeving. Het netwerk heeft op dit moment nog zo'n 250 leden.⁶⁹

⁶⁸ Deekman, Hermans, 'Heilig vuur', 93.

⁶⁹FNV Vrouw, http://www.fnvvrouw.nl/activiteiten/netwerk_vrouwen_fnv/vrouwen_met_kleur, geraadpleegd op 11-1-18.

Landelijke Organisatie van Surinaamse vrouwen; een beweging voor iedereen

De laatste zwarte vrouwenbewegingen is de *Landelijke Organisatie van Surinaamse Vrouwen (LOSV)*. Hoewel de meeste zwarte vrouwenbewegingen zich op een grotere doelgroep binnen de zmv-vrouwen richten, richt deze organisatie zich specifiek op Surinaamse vrouwen. Er was in Nederland ook een relatief grote groep Surinaamse vrouwen. Dit had twee redenen. Na de Tweede Wereldoorlog werden veel Surinaamse vrouwen geworven om in Nederland als zusters te komen werken en veel van deze vrouwen ook in Nederland bleven. De tweede reden was dat Suriname op 25 november 1975 onafhankelijk zou worden. Dit dreef veel Surinamers naar Nederland omdat hier meer werkgelegenheid was.⁷⁰

De LOSV werd in december 1986 opgericht naar aanleiding van een studiedag van een Surinaamse welzijnsorganisatie. De organisatie had tot doel de maatschappelijke en persoonlijke emancipatie van zowel individuele Surinaamse vrouwen als vrouwengroepen en organisaties te bevorderen, zodat zij naar evenredigheid konden participeren in de samenleving. De LOSV richtte zich op alle Surinaamse vrouwen ongeacht hun opleidingsniveau. De LOSV bestond uit een aantal werkgroepen waaronder de werkgroepen Media, WTS, Arbeid, Politiek en Algemeen. Deze werkgroepen organiseerden zich rond de thema's sociale zekerheid, internationale betrekkingen, werkgelegenheid en Surinaamse meisjes. De LOSV koos voor deze vorm van werkgroepen om de rol van een voortrekster te reduceren. Er was namelijk gebleken dat voortreksters vaak te veel energie in hun werk moesten steken. Dit zou de delegatie van taken belemmeren.⁷¹

De LOSV wilde vooral via haar netwerken haar doel bereiken. Er werden twee soorten netwerken beoogd. Het eerste netwerk zou uit Surinaamse vrouwenorganisaties moeten bestaan en het tweede netwerk uit vrouwen die op professioneel gebied over bepaalde vaardigheden beschikten.

In het archief van Felter valt een overzicht te vinden van de activiteiten van de LOSV. Hierbij worden de activiteiten over de verschillende werkgroepen verdeeld. Opvallend is dat er zeven werkgroepen zouden zijn maar dat er in de bron maar vijf werkgroepen naar voren

⁷⁰ Vijf eeuwen migratie, <http://www.vijfeeuwenmigratie.nl/periode/1945-heden/volledige-tekst>, geraadpleegd op 31 – 3 – 2018; Vijf eeuwen migratie, <http://www.vijfeeuwenmigratie.nl/periode/1945-heden/volledige-tekst?page=1> geraadpleegd op 31 – 3 – 2018.

⁷¹ Roline Redmond, *Daar hoor ik ook bij, de zwarte en migranten vrouwenbeweging in Nederland*, (Leiden, 1990) 48 -50.

komen. De werkgroepen zetten zich niet alleen in voor het organiseren van acties maar bijvoorbeeld ook voor fondswerving. De actiegroep WTS wilde bijvoorbeeld een groot debat opzetten met als doel er voor te zorgen dat de Surinaamse vrouwen mondiger werden. Ook werd er een training analytisch schrijven gegeven door de werkgroepen WTS en media. Hiermee hoopten zij een aantal artikelen te kunnen verzamelen die vervolgens weer in de nieuwsbrief gedrukt konden worden.⁷²

Uit een folder van de LOSV blijkt dat zij zichzelf een aantal taken hadden gesteld. Eén van die taken was het ondernemen van initiatieven om de positie van Surinaamse vrouwen en meisjes (met name op de arbeidsmarkt) te verbeteren. Het was de LOSV opgevallen dat er steeds meer Surinaamse vrouwen op jonge leeftijd zwanger raakten. Om dit probleem in de kiem te smoren werd er met de Surinaamse meisjes gepraat. Hen werd gevraagd naar hun kennis over seksualiteit en voortplanting en daarnaast werd gekeken naar wat hun motieven, mogelijkheden en verwachtingen waren rondom seks en het tienermoederschap. Daarnaast werd op 19 november 1988 een studiedag gehouden genaamd de *Surinaamse tienermoeder en haar toekomst*. Op deze dag werd er aandacht geschonken aan de houding van Surinaamse meisjes tegenover scholing, betaalde arbeid en moederschap, maar werd er ook aandacht geschonken aan de verschillende soorten kinderopvang waar de Surinaamse meisjes gebruik van konden maken. Wat verder opvalt aan deze dag is dat er ook kinderopvang aanwezig was. Dit moest er waarschijnlijk voor zorgen dat er ook meer Surinaamse (tiener)moeders naar de dag zouden komen. Echter, de LOSV had veel problemen om de Surinaamse meisjes ook daadwerkelijk bij haar projecten te betrekken.⁷³

De thema's die binnen deze werkgroep en studiedag werden aangesneden, zoals anticonceptie en scholing zijn ook terug te vinden binnen de Rooie Vrouwen. De Rooie Vrouwen besteedden hier echter al aandacht aan in de jaren zestig en zeventig.⁷⁴

Verder organiseerde de LOSV ook een boekpresentatie voor het boek *En daar hoort ook het bloemetje op tafel bij. Vrouwen en armoede in Nederland*. De LOSV wilde dit boek onder de aandacht brengen omdat de armoede onder Surinaamse vrouwen zich scherper

⁷² Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Marlene Helene Felter inv nr. 13, Het Netwerk-ZMV, het netwerk van zwarte en migrantenvrouwen met een hogere opleiding en specifieke deskundigheid. Uit de bron komt niet naar voren wat WTS betekent. Op basis van de activiteiten die zij organiseren en op basis van de werkgroepen van andere vrouwenbewegingen doe ik de aanname dat de afkorting staat voor 'wetenschap'.

⁷³ Redmond, *Daar hoor ik ook bij*, 51.

⁷⁴ Jansz, *Vrouwen ontwaakt*, 177.

begon af te tekenen. Het viel hen op dat de toenemende armoede ook steeds meer Surinaamse vrouwen trof. De LOSV nodigde onder andere stichting Flamboyant uit om deze boekpresentatie bij te wonen en deed daarbij het verzoek om de boekpresentatie ook onder de eigen leden bekend te maken. Uit deze uitnodiging kan opgemaakt worden dat de boekpresentatie voor zowel de achterban van de LOSV als voor de achterban van Flamboyant interessant kan zijn geweest. Hieruit kan de conclusie getrokken worden dat beide bewegingen zich inzetten voor vrouwen die niet veel te besteden hadden en dat deze vrouwen dan ook in hun achterban zaten.⁷⁵

Binnen de LOSV was er ook een deskundigenbank. Vanuit deze deskundigenbank hadden een aantal prominente Surinaamse vrouwen de taak op zich genomen ideeën te ontwikkelen tot het vormen van een netwerk voor Surinaamse vrouwen die een leidinggevende positie en/of een bestuursfunctie hadden bij de overheid of het bedrijfsleven, of zich op een ander vlak hadden weten te profileren. Uiteindelijk kwam hier het *Netwerk Surinaamse Vrouwen* uit voort. Het doel van dit netwerk was het wederzijds overdragen van professionele kennis, kunde en creativiteit tussen Surinaamse vrouwen die werkzaam waren in een leidinggevende positie of een staffunctie bekleedden. Hoe succesvol dit netwerk is geweest, is echter niet terug te vinden. Het zou daarom kunnen zijn dat het Netwerk Surinaamse Vrouwen uiteindelijk niet verder door is ontwikkeld. Hoewel het Netwerk misschien niet zo succesvol is geweest, was de deskundigenbank zelf wel erg succesvol. Ondanks dat de deskundigenbank in eerste instantie bedoeld was voor de Surinaamse vrouwen zelf, begonnen er later steeds meer bedrijven en instellingen vrouwen uit deze databank te werven.⁷⁶

Tot 2013 was de LOSV nog steeds actief en organiseerde in samenwerking met de Stichting Surinaamse Vrouwen Bijlmermeer een symposium over uitsluiting. Hierna is niks meer over de Stichting te vinden.⁷⁷

Omdat de LOSV haar doelen wilde bereiken met behulp van haar netwerken, zou het vanzelfsprekend zijn de LOSV bij de categorie netwerken van Metz in te delen. Hoewel de

⁷⁵ Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Marlene Helene Felter inv nr. 13, Het Netwerk-ZMV, het netwerk van zwarte en migrantenvrouwen met een hogere opleiding en specifieke deskundigheid.

⁷⁶ Redmond, *Daar hoor ik ook bij*, 49.

⁷⁷ SVB, Stichting Surinaamse Vrouwen Bijlmermeer, <https://hgwwebmasterwillyesajas.wordpress.com/2013/10/>, geraadpleegd op 15 – 1 – 18.

LOSV aangaf dat haar eerste netwerk uit Surinaamse vrouwenbewegingen moest bestaan, werkte de LOSV ook veel samen met niet-Surinaamse vrouwenbewegingen. Zo werkte de LOSV samen met Surinaamse bewegingen uit andere steden, maar ook met stichting Flamboyant en de *Nederlandse Vrouwen Raad*, het *Breed Platform Vrouwen voor Economische Zelfstandigheid* en nog vele andere organisaties. Willy Esajas zegt hier het volgende over:

*Veel autochtone beroepskrachten beschikken vanuit hun organisaties en werkkring immers over financiële en materiële middelen en niet te vergeten lobbycontacten.*⁷⁸

Als er echter gekeken wordt naar de acties kijken die de LOSV georganiseerd heeft, zijn er buiten de oprichting van de deskundigenbank niet veel activiteiten terug te vinden die per se bij een netwerk passen. Naar mijn mening zou de LOSV daarom beter bij de categorie belangenbehartiging/politiek passen. Ik zou hiervoor willen pleiten omdat de algemene strategie van de LOSV gericht was op het ontwikkelen van werkwijzen om het overheidsbeleid te beïnvloeden. Deze strategie past beter bij de categorie belangenbehartiging/politiek dan de categorie netwerk.⁷⁹

Wanneer we de acties analyseren, dan passen de acties binnen de categorie dienstverlenende acties maar ook tot de categorie protest. De deskundigenbank is een goed voorbeeld van een dienstverlenende activiteit. De leden van de LOSV kunnen gebruik maken van de deskundigheid van anderen maar kunnen ook hun eigen deskundigheid aanprijzen waardoor zij eventueel benaderd worden door bedrijven en instellingen. De andere activiteiten van de LOSV zouden onder protest geschaard kunnen worden. Ook de LOSV had op zichzelf te weinig invloed om de overheid te beïnvloeden. Zij moesten zich daarom vaak wenden tot andere groeperingen om zo een sterker front te kunnen vormen en een groter bereik te krijgen om zo uiteindelijk toch de overheid te kunnen beïnvloeden.

⁷⁸ Redmond, *Daar hoor ik ook bij*, 53.

⁷⁹ Deekman, Hermans, 'Heilig vuur', 93.

Conclusie

Nu duidelijk is geworden hoe de zwarte vrouwenbewegingen zich verhouden tot de witte vrouwenbewegingen, zullen de zwarte vrouwenbewegingen in de conclusie ook tegen elkaar afgezet worden. Hoewel hier in de voorgaande hoofdstukken al enige aandacht aan is besteed, zal deze vergelijking in de conclusie verder uitgediept worden. Ook wordt in de conclusie aandacht besteed aan de verhoudingen van de zwarte vrouwenbewegingen in hun algemeenheid tegenover de witte vrouwenbewegingen.

De eerste overeenkomst is dat alle drie de bewegingen regelmatig activiteiten organiseren in samenwerking met andere bewegingen. Deze samenwerkingen vinden plaats met zowel zwarte als witte vrouwenbewegingen. De LOSV stimuleerde de samenwerking met witte vrouwenbewegingen zelfs. Willy Esajas, de voorzitter van de LOSV, verklaarde:

Je kunt niet in het zwarte circuit blijven cirkelen. Het zou ten koste gaan van onze doelgroep, omdat door de beperkte contacten nieuwe mogelijkheden buiten bereik zouden blijven.⁸⁰

Zoals in het hoofdstuk over Flamboyant al is opgemerkt waren deze samenwerkingen van groot belang omdat de zwarte vrouwenbewegingen maar een beperkt budget hadden en een beperkte mankracht. Deze beperkte mankracht was onder andere te wijten aan het beperkte budget. De zwarte vrouwenbewegingen waren vaak afhankelijk van subsidies van gemeentes maar deze subsidies waren helaas vaak niet toereikend genoeg om de bewegingen draaiend te houden. Zo ook bij Stichting Flamboyant, die uiteindelijk ook opgeheven moest worden doordat de subsidie werd stopgezet. Vanwege het geringe budget was het vaak niet mogelijk om personeel aan te nemen die de organisatie kon ondersteunen met administratieve of organiserende taken.

Dit vormt meteen ook de tweede overeenkomst. De bewegingen waren vaak minder professioneel dan gewenst. Dit valt ook op te merken uit het stageverslag van een stagiaire bij Stichting Flamboyant. Ze meldt dat haar begeleiding niet optimaal is en er vaak langs elkaar heen gewerkt wordt. Dit komt doordat de bewegingen grotendeels draaiden op vrijwilligers. Netwerk-ZMV lijkt het echter wat beter voor elkaar te hebben. Dit komt misschien omdat de

⁸⁰ Redmond, *Daar hoor ik ook bij*, 53.

deelnemers aan dit Netwerk ook meer te besteden hadden en een relatief hoge contributie betaalden van 75 gulden per jaar.

Ook maakten de bewegingen veelvuldig gebruik van elkaars netwerk. In het archief van Flamboyant zijn vele uitnodigingen te vinden van andere zwarte vrouwenbewegingen voor lezingen, boekpresentaties en conferenties. Zoals in de inleiding van *Caleidoscopische visies* al naar voren kwam, waren de zmv-vrouwen getalsmatig maar een kleine groep. Waarschijnlijk moesten de bewegingen elkaar daarom ook wel uitnodigen zodat er voldoende opkomst kwam en ze hiermee ook een sterker beeld naar de buitenwereld toe konden afgeven.

De derde overeenkomst is dat de bewegingen moeite hadden de lager opgeleide vrouwen binnen hun gemeenschap te bereiken. Hoewel Flamboyant en de LOSV activiteiten organiseerden die ook interessant waren voor lager opgeleide vrouwen, wisten zij deze vrouwen niet zo goed aan hun beweging te binden. De lager opgeleide vrouwen kwamen vaak niet naar de activiteiten toe. Zo werden de laagdrempeligere activiteiten van Flamboyant niet altijd even goed bezocht en zette de LOSV zich in voor jonge meisjes en tienermoeders die vervolgens niet naar de activiteiten van de LOSV kwamen die voor hen bedoeld waren. Dit valt te verklaren door het feit dat lager opgeleide vrouwen minder affiniteit hebben met emancipatiedoelstellingen dan hoger opgeleide vrouwen.⁸¹ Hierdoor toonden deze vrouwen minder interesse in de aangeboden activiteiten, die vaak toch tot doel hadden de vrouwen aan te sporen in actie te komen of om over hun eigen achtergrond na te denken.

Tussen Flamboyant en de LOSV aan de ene kant en Netwerk-ZMV zit één groot verschil. Netwerk-ZMV richt zich namelijk uitsluitend tot hoger opgeleide vrouwen of vrouwen met een specifieke deskundigheid. Hierdoor zijn hun acties een stuk beperkter en alleen gericht op het verstevigen van de positie op de arbeidsmarkt. Flamboyant besteed bijvoorbeeld ook meer aandacht aan cultuur en de LOSV besteedde veel aandacht aan Surinaamse meisjes. Zij beperkten zich echter nooit tot maar één segment binnen hun doelgroep. Het feit dat Netwerk-ZMV zich wél tot één segment binnen haar doelgroep richtte laat zien dat de zwarte vrouwenbewegingen inderdaad net zo min inclusief waren als de witte vrouwenbewegingen. Dit kwam ook al naar voren in het artikel van Kanneh in de bundel *Contemporary feminist theories*.

⁸¹ SCP, https://www.scp.nl/Nieuws/Man_vrouwverschillen_zijn_het_grootst_bij_lager_opgeleiden, geraadpleegd op 15-1-18.

Een ander verschil is dat de LOSV zich richt op vrouwen van één nationaliteit terwijl stichting Flamboyant en Netwerk-ZMV zich inzetten voor zmv-vrouwen van verschillende nationaliteiten. Ook hieruit komt weer naar voren dat de zwarte vrouwenbewegingen net zo min inclusief waren als de witte vrouwenbewegingen. Dit is ook haast onmogelijk omdat de zmv-vrouwen een hele diverse groep zijn.. Waar bij de witte vrouwenbewegingen vaak alleen het opleidingsniveau en de maatschappelijke positie het verschil tussen de vrouwen uitmaakten, zorgt nationaliteit voor een extra verdeelfactor binnen de zmv-vrouwen.

Een verschil tussen de zwarte vrouwenbewegingen en de witte vrouwenbewegingen is dat er binnen de zwarte vrouwenbewegingen eigenlijk niet tot nauwelijks aandacht werd besteed aan de verhoudingen tussen man en vrouw. Zowel uit de literatuur als uit de bronnen blijkt niet dat de zwarte vrouwenbewegingen hier aandacht aan besteedden. Het gaat bijna uitsluitend over de positie van de zmv-vrouwen ten opzichte van witte vrouwen. Zowel de witte als zwarte man wordt hierbij buiten discussie gelaten.

Al deze overeenkomsten en verschillen tezamen, brengen mij bij het antwoord op de hoofdvraag *'Op welke manier probeerden stichting Flamboyant, Netwerk-ZMV en de Landelijke Organisatie van Surinaamse Vrouwen de positie van de zwarte vrouw in Nederland te verbeteren in de jaren 80 en 90 van de vorige eeuw en hoe verhielden deze actievormen zich tot de actievormen van de witte vrouwenbewegingen?'*

De zwarte vrouwenbewegingen gebruikten actievormen die wezenlijk verschilden van de witte vrouwenbewegingen om de positie van de zmv-vrouwen te versterken. De acties waren veel kleinschaliger en meer gericht op het activeren van hun eigen achterban, dan op het activeren van de overheid. De acties waren met name gericht op het bij elkaar brengen van informatie en kennis. Bij stichting Flamboyant werd dit gedaan door de oprichting van de bibliotheek terwijl bij Netwerk-ZMV en de LOSV de focus vooral lag op het bij elkaar brengen van personen met kennis in de vorm van een netwerk. Daarnaast werden er conferenties gehouden, cursussen en trainingen aangeboden, studiedagen en culturele activiteiten georganiseerd.

Deze acties werden ingezet door de drie de bewegingen om de positie van de zmv-vrouwen te versterken. Stichting Flamboyant deed dit door de identiteit van de zmv-vrouwen te versterken, Netwerk-ZMV door de arbeidsmarktpositie van zmv-vrouwen te versterken en de LOSV door de maatschappelijke positie van Surinaamse vrouwen te versterken. Er werden

niet zo'n grootschalige acties georganiseerd als de acties van MVM en Rooie Vrouwen. Dit kwam door de kleinere achterban maar ook de beperktere sociale middelen.

Er moet echter wel opgemerkt worden dat de aard van de acties in grote mate overeenkomt met de acties van de MVM en de Rooie Vrouwen. De acties waren serieus van aard en hoewel de zwarte vrouwenbewegingen in eerste instantie vooral acties gericht op hun eigen achterban voerde, was hun eindelijke doel wel het beleid van de (lokale) overheid te beïnvloeden.

Het type actievormen dat terug te vinden is binnen de zwarte vrouwenbewegingen zoals gecategoriseerd door Posthuma zijn als volgt: expressieve activiteiten, protest en dienstverlenende activiteiten. Charitatieve acties en pressie zijn niet terug te vinden binnen deze bewegingen. Met name pressie past ook niet binnen het karakter van de zwarte vrouwenbewegingen. De bewegingen waren te kleinschalig om echt pressie te kunnen uitoefenen op gezaghebbers. Zij hadden een te kleine achterban en ook hun financiële middelen waren niet toereikend genoeg om dusdanig grote acties op te zetten waarmee zij pressie konden uitoefenen. De charitatieve acties passen ook niet direct binnen het karakter van de zwarte vrouwenbewegingen aangezien de bewegingen zelf al genoeg problemen hadden met het binnenhalen van genoeg financiële middelen.

Hoewel de categorisering van de zwarte vrouwenbewegingen in Caleidoscopische visies grotendeels klopt, blijkt na analyse van de activiteiten van de zwarte vrouwenbewegingen dat deze categorisering echter niet helemaal sluitend is. Zo wordt Stichting Flamboyant onder de categorie ontmoetingscentra geschaard, maar verschillende activiteiten zouden beter binnen de categorie van belangenbehartiging/politieke organisatie passen.

Dankzij dit onderzoek is er meer aandacht gekomen voor de verschillende actievormen die werden toegepast door de zwarte vrouwenbewegingen. Door de analyse op deze actievormen is gebleken dat het zwarte feminisme inderdaad verschilde van het witte feminisme. Hoewel de karakters van de zwarte vrouwenbewegingen grotendeels overeenkwamen met de witte vrouwenbewegingen, werden er wel andere acties ingezet. Ook is duidelijk geworden dat de indeling van de zwarte vrouwenbewegingen zoals gemaakt in Caleidoscopische visies niet alle acties van de zwarte vrouwenbewegingen dekt. Wanneer de zwarte vrouwenbewegingen puur op hun acties gecategoriseerd zouden moeten worden, kunnen enkele vrouwenbewegingen binnen meerdere categorieën geplaatst worden.

Als suggestie voor vervolgonderzoek zou er nog gekeken kunnen worden naar de andere zwarte vrouwenbewegingen. Naast de al onderzochte vrouwenbewegingen zijn er nog tientallen zwarte vrouwenbewegingen die zich op een andere doelgroep binnen de zmv-vrouwen richten die onderzocht kunnen worden. Doordat deze zwarte vrouwenbewegingen zich op andere categorieën binnen de zmv-vrouwen richtten, is het aannemelijk dat deze bewegingen andere actievormen inzetten. Een suggestie voor toekomstig onderzoek is dus om onderzoek te doen naar andere zwarte vrouwenbewegingen in Nederland. Daarnaast zou het ook nog interessant kunnen zijn om onderzoek te doen naar de zwarte vrouwenbewegingen in andere gebieden in Nederland. De onderzochte bewegingen in dit onderzoek vonden hun actiegebied namelijk allemaal rondom de Randstad. Er waren echter genoeg zwarte vrouwenbewegingen die actie voerden buiten de Randstad. Dit onderzoek zou interessant resultaten kunnen opleveren omdat er in de gebieden buiten de Randstad minder zmv-vrouwen te vinden zijn, waardoor de bewegingen zich hier misschien op een andere manier moesten organiseren.

Literatuurlijst

- Botman, Maayke, Jouwe, Nancy, Wekker, Gloria (red), *Caleidoscopische visies*, (Amsterdam, 2001).
- Essed, Philomena *Alledaags racisme* (Den Haag, 1984).
- Jansz, Ula *Vrouwen ontwaakt, driekwart eeuw sociaal-democratische vrouwenorganisatie tussen solidariteit en verzet*, (Amsterdam, 1983).
- Keuzenkamp, Saskia en Merens Ans (red.), *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*, (Den Haag, 2006)
- Outshoorn, Joyce, 'De verwording van een politieke eis: positieve actie en het 'vrouwenvraagstuk'', in: *Beleid & Maatschappij* (1988), 216 - 225
- Redmond, Roline, *Daar hoor ik ook bij, de zwarte en migranten vrouwenbeweging in Nederland*, (Leiden, 1990).
- Ribberink, Anneke *Leidsvrouwen en zaakwaarneemsters, een geschiedenis van de aktiegroep Man Vrouw Maatschappij, (MVM) 1968 – 1973*, 4 (Hilversum, 1998),
- Tijdens, Kea, *Een wereld van verschil: arbeidsparticipatie van vrouwen 1945 – 2005*, (Rotterdam, 2006).
- Charles Tilly, Sidney G. Tarrow, *Contentious politics*, (Boulder, 2007).
- Wekker, Gloria, 'Still crazy after all those years... feminism for the new millennium,
- Wekker, Gloria, *Nesten bouwen op een winderige plek, denken over gender en etniciteit in Nederland*,

Bronnen

Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Flamboyant.

Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Carla Mildred Lont.

Collectie Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) in Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Marlene Helene Felter.

Websites

Delpher,

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/results?query=Netwerk+zwarte+en+migrantenvrouwen&page=1&coll=ddd>

FNV Vrouw,

http://www.fnvvrouw.nl/activiteiten/netwerk_vrouwen_fnv/vrouwen_met_kleur

SCP,

https://www.scp.nl/Nieuws/Man_vrouwverschillen_zijn_het_grootst_bij_lager_opgeleiden

SVB, Stichting Surinaamse Vrouwen Bijlmermeer,

<https://higwebmasterwillyesajas.wordpress.com/2013/10/>

Vijf eeuwen migratie, <http://www.vijfeeuwenmigratie.nl/periode/1945-heden/volledige-tekst>

Vijf eeuwen migratie, <http://www.vijfeeuwenmigratie.nl/periode/1945-heden/volledige-tekst?page=1>